

ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE SINIRLAMA HÂLİ

Arş. Gör. Filiz Meltem UÇAR*

ÖZ: Bir dilin gramer yapısı, onu diğer dillerden ayıran temel ölçütlerden biridir. Bu ölçütlerden biri de *hâl kategorisidir*. Dünya dillerinin birçoğunda hâl kavramı bulunmakla birlikte, bunların sayısı, şekil ve işleyişleri farklıdır.

Eski Türkçeden günümüze kadar yapılmış olan gramer çalışmaları incelendiğinde Türkçenin değişik dönemlerine ait eserlerinde kullanılan hâl eklerinin de sayı ve şekil bakımından birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Söz konusu çalışmalarda hâl ekleri en az beş, en çok yirmi olarak belirtilmiştir. Bu çalışmalarda, *yalın hâl*, *yükleme hâli*, *yönelme hâli*, *bulunma hâli* ve *çıkma hâli* eklerinin hâl ekleri olarak gösterilen ortak yapılar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamıza konu olan *sınırlama hâli* ise çoğu dilcilerimiz tarafından hâl kategorisinde değerlendirilmemiştir.

Bu çalışmada, Çağatay Türkçesinde var olan *+ğaça*, *+geçe*, *+oaça*, *+keçe* eklerinin, *yönelme hâli* + *degin*, *deginçe*, *degünçe*, *tegi*, *degrü*, *tegrü*, *tigrü*, *teğüre* dil birliklerinin ve *çağlığ/çağho* edatının sınırlama fonksiyonunda kullanılarak hâl kategorisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Çağatay Türkçesi, ek, hâl, sınırlama hâli.

The Case of Limitation in Chagatay Turkish

ABSTRACT: The grammatical/syntactic structure of a language is the main criterion that distinguishes it from other languages. One of the criteria is the case category. Although there is the concept of case in most of the languages, their numbers, functions and structures are different.

When the grammatical studies carried out in Old Turkish are examined, it has been seen that the case suffixes used in works belonging to different periods of Turkish vary in number and structure. In these studies the number of case suffixes is at least five and at most twenty. It has been determined that nominative, accusative, dative, locative and

* Nevşehir Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. filiz.ucar@nevsehir.edu.tr

ablative suffixes are the common categories shown as the cases of the noun. The limitation case which is the subject of our study is not reviewed in the case category by most of our linguists.

In this study, the idea of evaluating the suffixes+*ğaça*, +*geçe*, +*oaça*, +*keçe*, dative + *degin*, *deginçe*, *degünçe*, *tegi*, *degrü*, *tegrü*, *tigrü*, *tegiüre* language unities and preposition of *çağlıg/çağlıo* by being used in limitation function in case category is emphasised.

Key Words: Turkish Language, Cagatay Turkish, suffix, case, limitation case.

1. Giriş

Dil, “*İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülmüş çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir.*” (Korkmaz 2007/2: 67).

“*Dil bir iletişim aracıdır demek, dilin birçok önemli özelliğini ve işlevini görmezden gelmek olur. Dil, o dili konuşan toplumun kültürünü yansıtan bir ayna, o kültürün düşünüş biçimini, dünyayı algılayışını belirleyen belki de en önemli etken, toplum içi ve toplumlar arası ilişkilerin ön koşuludur.*” (Toklu 2009: 13).

Çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olan dil, insanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen, insanı insan yapan büyümlü bir varlıktır (Aksan 1998: 11).

Kendine özgü kuralları olan dil, bir değerler sistemidir. “*Dili oluşturan her belirtinin işlevi, görevi ve değeri vardır. Dil, bir yandan fiziksel yasalarla, bir yandan da kendi doğasından kaynaklanan ses bilgisel, anlam bilgisel vb. yasalarla işler; özgül ve evrensel nitelikler çerçevesinde biçimlenir. Aynı dili konuşan insanlar, önceden hazırlanmış bu şifre dizgesinden yararlanırlar.*” (Eker 2009: 4).

Dilin yapısının, işleyişinin belirlenmesi için dili oluşturan her unsurun özellikle de eklerin görevlerinin çok iyi bilinmesi gerekir. Türk dilinde kelimeyi meydana getiren unsurlar “*kök+ yapım ekleri+ çekim ekleri*” şeklinde sıralanır. Yapım ve çekim eklerinin görevleri birbirinden farklıdır. Türk dilinin en büyük özelliklerinden biri, eklerin kelime bünyesinde bir görevde kullanılmasıdır. Bir ek, istisnalar dışında (iç+ten+lik, göz+de) ya yapım ya da çekim ekidir. Eklerin üst üste gelmesi, Türk dilinin ve genellikle sondan eklemeli dillerin en büyük özelliğidir (Deny 2000: 6).

1.1. Hâl Kategorisi

Hâl, ismin kendi dışında kalan kelimelerle çeşitli münasebetlerini ifade eden gramer kategorisidir. İsimler, kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelime türleri ile münasebetleri sırasında farklı durumlarda bulunurlar. İsimlerin isimler, fiiller ve edatlarla münasebeti sırasında içinde buldukları durumlara ismin hâlleri adı verilir. Her hâl, farklı bir münasebet ifade eder ve her münasebet ifadesi için isim, farklı bir hâlde bulunur. İsimler, bu münasebetleri çoğunlukla ekli, bazen de eksiz olarak kurar. İsimleri çeşitli münasebetler için değişik durumlara sokan bu eklerle *hâl ekleri* adı verilir (Ergin 1990: 121, 215).

Her dilin belli bir ses yapısı ve işleyişi vardır. Bir dilin gramer yapısı, onu diğer dillerden ayıran temel ölçütlerden biridir. Bu sebeple dünya dillerinin birçoğunda hâl kavramı bulunmakla birlikte, bunların sayısı, şekil ve işleyişleri farklıdır. Örneğin Eski Yunancada beş, Latince altı hâl varken bunların asıl kaynağı olan Hint-Avrupa ana dilinde sekiz hâl mevcuttur. Eski Almancada sekiz hâl varken bugün dört hâl bulunmaktadır. Eski Slavcada hâl sayısı önce beş, sonra yedi iken bugünkü Rusçada altı hâl kalmıştır. Arapçada ise ismin üç hâli söz konusudur. Bunun yanında Fransızca ve Farsça gibi hâl kategorisi bulunmayan dillerde bu eklerin işlevini bazı ön ekler ve kelimelerin değişik dizilmeleriyle meydana gelen gramer şekilleri karşılamaktadır (Buran 1996: 12).

Tarihî ve Çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılmış gramer çalışmalarında, Türkçede ismin kaç hâlinin olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeleri görebilmek için söz konusu çalışmalardan bir kısmı şöyledir:

Jean Deny, ismin hâllerini beş başlık altında inceler: “*müzâfün ileyh* (génitif), başka bir mefhumun kendi mefhumuna ait olduğunu bildiren kelime: (*in-lenik*); *mef’ülün bih* (accusatif), fiili yüklenen kelime: (*i-lenik*); *mef’ülün ileyh* (datif), fiil kendisine tahsis edilen ve yöneltilen kelime: (*e-lenik*); *mef’ülün anh* (ablatif), fiil kendisinden doğan kelime: (*den-lenik*); *mef’ülün fih* (locatif), fiil kendisinden vukua gelen kelime (*de-lenik*.)” Deny, ayrıca bunlara “*görelilik (nazarenlik, nisbîlik=relatif), bir mefhumun başka bir mefhuma göre olmasını bildiren kelimedeki (ce-lenik) hâlî*”ni de ilâve eder (Deny 1941: 172-173).

A. V. Gabain, ismin hâllerini *belirsiz hâl, ilgi hâli, yaklaşma hâli, yükleme hâli, bulunma-ayrılma hâli, ayrılma hâli, vasıta hâli, eşitlik hâli* ve *yön hâli* olmak üzere dokuz başlık altında inceler (Gabain 2000: 63-65).

A. N. Kononov, ismin hâlleri için *çekim* terimini kullanmış ve *nominatif, genitif, datif, akuzatif, lokatif* ve *ablatif* olmak üzere ismin altı hâlinde bahsetmiştir (Kononov 1956: 109-110).

Muharrem Ergin, Türkçede isimlerin ifade ettikleri münasebetlere göre *nominatif (yalın hâl), genitif (ilgi hâli), akuzatif (yapma hâli), datif (yaklaşma hâli), lokatif (bulunma hâli), ablatif (uzaklaşma hâli), instrumental (vasıta hâli), ekvatif (eşitlik hâli)* ve *direktif (yön gösterme hâli) hâlleri* olduğunu ifade eder (Ergin 1990: 216-217).

Tahsin Banguoğlu, isimleri belirli kılmaya yarayan çekim hâllerini ‘*iççekim hâlleri*’ ve ‘*dışçekim hâlleri*’ olarak iki bölüme ayırır: *İççekim hâlleri* olarak *kim hâli, kimi hâli, kime hâli, kimde hâli, kimden hâli* ve *kimin hâlini* göstermiş; *dışçekim hâlleri* olarak da *kimle hâli, kimce hâli, kimli hâli* ve *kimsiz hâlini* belirtmiştir (Banguoğlu 2000: 324-331).

Konstantin Lüvimov, *asıl hâl, geçiş, iyelik, istikamet, yer, çıkış hâli* olarak altı hâlin varlığını kabul etmiştir (Lüvimov 1959: 688-690).

Eckmann, Çağatay Türkçesinde *yalın, genitif, datif, akuzatif, lokatif, ablatif, eşitlik, vasıta* ve *yön hâli* olarak ismin dokuz hâli olduğunu belirtip *vasıta hâli* ekinin kalıplaştığını, *yön gösterme ekinin* ise sadece birkaç zarfta kaldığını ifade eder (Eckmann 2003: 63-77).

Talat Tekin, ismin dokuz hâlinin olduğunu belirtir. Bunlar *yalın durum, ilgi durumu, belirli nesne durumu, verme-bulunma durumu, bulunma-çıkma durumu, yönelme durumu, eşitlik durumu, araç durumu* ve *birliktelik durumudur* (Tekin 2003: 105).

Oya Adalı, *Belirteçlik Ardılları* başlığı altında ismin *yönelme, kalma, çıkma, eşitlik* ve *bağlama* hâllerini ele alırken *yükleme hâlini Nesne Ardılı*; *ilgi hâlini Tamlayan Ardılı* başlığı altında ayrı birer ek olarak inceler (Adalı 2004: 67-70).

Çağatay Türkçesinin devamı olarak gelişen Özbek Türkçesi gramer çalışmalarından *Özbek Tili Grammatikası I. Tom Morfologiya* (Abdurrahmanov 1975: 191), *Hazirgi Özbek Adabiy Tili* (Şaabdurahmanov-Askarova vd. 1980: 225) ve *Özbek Tilining Ameliy Grammatikası* (Abdurahmanov-Rafiyev vd. 1992: 132) adlı çalışmalarda ismin hâlleri altı grupta değerlendirilir: *baş kelişik* “yalın hâl”, *karatkaç kelişigi* “ilgi hâli”, *tüşüm kelişigi* “yükleme hâli”, *çıkış kelişigi* “çıkma hâli”, *cöneliş kelişigi* “yönelme hâli” ve *orin kelişigi* “bulunma hâli”.

Abdurahmanov vd., hâl eklerini *karatkaç қошимçesi* “ilgi eki”, *tüşüm қошимçesi* “yükleme eki”, *cöneliş қошимçesi* “yönelme eki”, *orin-*

çıkış *koşımçesi* “bulunma-çıkma eki” *vasıta* *koşımçesi* “vasıta eki” şeklinde beş grupta değerlendirir (Abdurahmanov-Rüstemov 1982: 30-32).

Tuncer Gülensoy, ismin hâllerini yalnız hâlden başka *ilgi hâli*, *yükleme hâli*, *yönelme hâli*, *bulunma hâli*, *ayrılma hâli*, *vasıta hâli*, *eşitlik hâli*, *yön gösterme ekleri*, *sebeup gösterme ekleri* olarak inceler (Gülensoy 1988: 79-85).

Nurettin Koç, ismin altı hâli olduğunu ifade eder: “*yalın durum*, *belirtme durumu*, *yönelme durumu*, *kalma durumu*, *çıkma durumu*, *tamlayan durumu*.” (Koç 1996: 169-171).

Rüstemov, “*Kelişik Formaları*” başlığı altında ismin hâllerini, *baş kelişik*, *karatkaç kelişigi*, *tüşüm kelişigi*, *cöneliş kelişigi*, *orin-peyt kelişigi*, *çıkış kelişigi* olarak altı grupta inceler (Rüstemov 1990: 16).

Şinasi Tekin, ismin hâllerini *yalın*, *ilgi*, *yükleme*, *verme*, *bulunma*, *çıkma*, *vasıta*, *eşitlik*, *yön gösterme ve vokatif*¹ hâli olarak sınıflandırır (Tekin 1992: 69-119).

Sultan Mahmut Kaşgarlı, ismin hâllerini on bir grupta değerlendirir: *yalın hâl* (*nominatif hâli*), *ilgi* (*genitif hâli*), *yapma* (*akkuzatif hâli*), *yaklaşma* (*datif hâli*), *bulunma* (*lokatif hâli*), *uzaklaşma* (*ablatif hâli*), *vasıta* (*enstrümental hâli*), *eşitlik* (*ekvatif hâli*), *yön gösterme* (*direktif hâli*), *benzetme hâli* ve *sınırlama hâli* (Kaşgarlı 1992: 79-80).

Çağdaş Türk lehçelerinde ismin *adlıg* (*yalın*), *iyelik* (*ilgi*), *yönlük* (*yönelme*), *te'sirlik* (*yükleme*), *yérlik* (*bulunma*), *çihışlıg* (*ayrılma*) olmak üzere altı hâli olduğunu ifade eden Zeynalov, Türkiye Türkçesinde² kullanılan hâl eklerini *yalın*, *tamlayan*, *yönelme*, *yükleme*, *kalma* ve *çıkma hâli ekleri* olarak belirtir. Bazı Türk lehçelerinde (Kazak, Karaçay-Balkar, Çuvaş), diğerlerinden farklı olarak *birgelik* “beraberlik” ve *çağırış hâlleri* isimli iki hâl biçimi daha olduğunu, ayrıca Saha (Yakut) Türkçesinde de dört hâl biçimi bulunduğunu belirtir: 1. *Hususi* (*özel hâl*) (-*da*, -*de*, -*do*, -*dö*), 2. *Vasite* (*araç hâli*) (-*ınan*, -*inen*), 3. *Birgelik* (*birliktelik hâli*) (-*lun*, -*tun*), 4. *Mügayise* (*karşılaştırma hâlli*) (-*daağar*-*laağar*, -*naağar*) (Zeynalov 1993: 75-77).

¹ +a. Daha çok Uygurcada kullanılan bu ek gerektiğinde yardımcı ünsüz de alabilir: +ya.

² Çalışmada 'Türkiye Türkçesi' için Türkçe ifadesi kullanılmıştır.

Cengiz Alyılmaz, ismin hâllerini on dokuz başlık altında inceler: *belirten hâli, belirtilen hâli, nesne hâli, bulunma hâli, ayrılma hâli, çıkışlık hâli, yönelme hâli, birliktelik-beraberlik hâli, karşılıklılık hâli, hedef hâli, sebep hâli, vasıta hâli, görelilik hâli, nasıllık hâli, nicelik hâli, karşılaştırma hâli, sınırlandırma hâli, benzetme hâli, seslenme hâli* (Alyılmaz 1994: 50-51).

Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *İsim Çekimi* başlığı altında *yalın hâlden başka ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik ve yön gösterme hâli* eklerine değinir (Karamanlıoğlu 1994: 64-76).

Rıdvan Öztürk, ismin hâllerini ona ayırır: *yalın hâl, ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, eşitlik ve benzerlik hâli, vasıta hâli, sınırlama hâli ve sebep hâli* (Öztürk 1994: 50-53).

F. Kadri Timurtaş, *yalın hâlden başka, genitiv, dativ, akkuzativ, lokativ, ablativ, ekvativ (eşitlik), cihet (direktiv) ve instrumental (vasıta)* eklerine yer verir (Timurtaş 2005: 85-92).

Necmettin Hacıeminoğlu, ismin hâllerini *yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta ve gösterme hâli* olarak tasnif eder (Hacıeminoğlu 2008: 29-31).

Jaklin Kornfilt'in, ismin hâllerini; *yalın (nominative/absolute), yükleme (accusative/objective), yönelme (dative), bulunma (locative), çıkma (ablative) ve ilgi (genitive) hâli* olarak altı grupta değerlendirir. Kornfilt, *vasıta veya birliktelik fonksiyonu ile kullanılan + (y)IA* ekini “*clitic*” olarak nitelendirir ve karşımıza hem ek hem de edat (*ile*) olarak çıkabilen bu dil unsurunun hâl eki olarak görülmediğini ifade eder (Kornfilt 1997: 212-215).

Himmet Biray, hâl kavramını *yalın hâl ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, eşitlik hâli ve sınırlama hâli (limitatif hâli)* olarak dokuz başlık altında inceler (Biray 1999: 221).

Sadettin Özçelik ve Münir Erten isimlerin yedi hâlde bulduklarını belirtir: “1. *Yalın durum*, 2. *İlgi durumu*, 3. *Yükleme durumu*, 4. *Yönelme durumu*, 5. *Bulunma durumu*, 6. *Ayrılma durumu*, 7. *Araç-Birliktelik (vasıta) durumu*” (Özçelik-Erten 2000: 116).

Volkan Coşkun ismin hâllerini *yalın hâl, ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, eşitlik ve benzerlik hâli, yön gösterme hâli ve sınırlama hâli* olarak on grupta inceler (Coşkun 2000/1: 75-79).

Nadir Engin Uzun, konu ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunur: “*İlgili AÖ'lerin (Ad Öbeği) biçimbilimine bağlı olarak dil bilgisinde iki*

tür DURUM bulunduğunu varsayabiliriz. Soyut durum ve soyut olmayan, daha teknik deyişle, biçimbilimsel durum. Bir soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimbilimsel olarak da sunulabilir ama biçimbilimsel durum, her zaman biçimbilimsel olarak yansıtılan Durumdur. Türkçede şu ana kadar gördük ki iki soyut durum (yalın ve belirtme), üç biçimbilimsel durum (yönelme, kalma ve çıkma) bulunmaktadır. belirtme durumu, ilgili AÖ'nün anlambilimine bağlı olarak biçimsel olarak da sunulmaktadır.” (Uzun 2000: 192).

Ahmet Caferoğlu, Köktürkçenin ana dil bünyesindeki isim çekim eklerini *nominatif, genitif, datif-latif, akuzatif, lokatif-ablatif, enstrümental, allatif-direktif, ekvatif, beraberlik eki ve nispet eki* şeklinde on başlık altında ele alır (Caferoğlu 2001: 137-139).

Osman Mert, ismin hâllerini yirmi başlık altında değerlendirir: *seslenme hâli, özne hâli, belirten hâli, belirtilen hâli, nesne hâli, yerde bulunma hâli, zamanda bulunma hâli, ayrılma hâli, birliktelik-beraberlik hâli, hedef hâli, yönelme hâli, sebep hâli, vasıta hâli, nasıllık hâli, nicelik hâli, görelilik hâli, karşılaştırma hâli, benzetme hâli, sınırlandırma hâli, karşıtlık hâli ve yaklaşma/varma hâli* (Mert 2002: 17-193).

Sezai Güneş, isimlerin *ayrılma, bulunma, ilgi, yükleme, yönelme, yön gösterme, vasıta* ve *eşitlik hâllerini* karşılamak üzere çekimlendiğini ifade eder (Güneş 2003: 75-82).

Gürer Gülsevin, işletme eklerini *öğeleri belirleyiciler ve bağlantı kurucu ekler* olarak iki gruba ayırır. *Öğeleri belirleyiciler grubuna yalın hâl, belirtme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, ayrılma hâli, vasıta hâli* ve *eşitlik hâlini* dahil ederken *tamlayan eki* şeklinde adlandırdığı ilgi hâlini iyelik ekleriyle birlikte “*bağlantı kurucu ekler*” grubuna dahil eder (Gülsevin 2004: 1267-1283).

Hanifi Vural, Ali Osman Solmaz ve Recep Karaatlı, ismin hâllerini, *yalın hâl (nominatif), ilgi hâli (genitif), yükleme hâli (akuzatif), yönelme hâli (datif), bulunma hâli (lokatif), ayrılma-çıkma hâli (ablatif), eşitlik hâli (ekvatif), vasıta hâli (enstrümental), yön gösterme hâli (direktif) ve karşılaştırma hâli (komperatif)* olmak üzere on gruba ayırarak değerlendirir (Vural-Solmaz vd. 2006: 54-57).

Recep Toparlı ve Hanifi Vural, *ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön bildirme, aidiyet* ve *karşılaştırma eki* hâl ekleri olarak verir (Toparlı-Vural 2007: 37-41).

Zeynep Korkmaz Türkiye Türkçesindeki ismin hâllerini sekiz başlık altında inceler ve bu hâlleri “*yalın durum, ilgi durumu, yükleme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, çıkma durumu, vasıta durumu ve eşitlik durumu*” olarak adlandırır (Korkmaz 2007/1: 23-25).

Gülsel Sev, dokuz hâl üzerinde durur: *yalın hâl, ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, eşitlik hâli ve yön gösterme hâli*. (Sev 2007: 40).

Rıdvan Öztürk, *Özbek Türkçesindeki ismin hâllerini sekiz başlık altında inceler: ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, sınırlama hâli ve eşitlik hâli* (Öztürk 2007: 291-354).

Habibe Yazıcı Ersoy, *Hâl Kategorisi ve Hâl Ekleri (İsimninġ Keliş Kategorisi)* başlığı altında ismin hâllerini on bir gruba ayırır: *yalın hâl (baş keliş), ilgi hâli (iğilik keliş), yükleme hâli (çüşüm keliş), yönelme hâli (yöne (ä)liş keliş), bulunma hâli (urun keliş), çıkma hâli (çıkış keliş)ü, vasıta hâli, eşitlik hâli (Te (ä)nġle (ä)ştürme (ä) keliş), benzerlik hâli (uhşatma keliş), sebep hâli ve sınırlama hâli* (Yazıcı Ersoy 2007: 355-428).

Ceyhun Vedat Uygur, ismin hâllerini on başlık altında değerlendirir: *yalın hâl (ataw seplik), ilgi hâli (iyelik sepligi), yükleme hâli (tabıs sepligi), yönelme hâli (barıs sepligi), bulunma hâli (orn sepligi), çıkma hâli (şığıs sepligi), vasıta hâli, eşitlik hâli, yön gösterme hâli ve sınırlama hâli* (Uygur 2007: 543-622).

Mustafa Öner, hâl eklerini, *ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, eşitlik, vasıta, yön, sebep ve sınırlama hâli ekleri* olarak on başlık altında sınıflandırır (Öner 2007: 679-748).

Zühal Yüksel, Kırım-Tatar Türkçesindeki hâl eklerini *ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik, yön ve sınırlama* olarak dokuz gruba ayırır (Yüksel 2007: 811-882).

Ufuk Tavkul, Karaçay-Malkar Türkçesinde ismin hâllerini dokuza ayırır: *ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik, yön ve sınırlama hâli* (Tavkul 2007: 883-938).

Mehmet Vefa Nalbant, ismin hâllerini *yalın hâl (nominatif), ilgi hâli (genitif), yükleme hâli (akuzatif), yönelme hâli (datif), bulunma hâli (lokatif), ayrılma hâli (ablatif), vasıta hâli (instrumental), eşitlik hâli (ekvatif) ve yön gösterme hâli (direktif)* olmak üzere dokuz başlık altında ele alır (Nalbant 2008: 30-61).

Günay Karaağaç, *Ekli ve Edatlı Hâl Çekimi* başlığı altında ismin hâllerini on üç grupta inceler: “*yalın hâl (nominative), ilgi hâli (genitive), yapma hâli (accusative), yaklaşma hâli (dative), bulunma hâli (locative), uzaklaşma hâli (ablative), vasıta hâli (instrumental), eşitlik hâli (aquate), yön hâli (directive), sebep hâli (causative), karşılaştırma hâli (comparative), benzerlik hâli (similative) ve sınırlama hâli (terminative, limitative)*.” (Karaağaç 2009: 61-82).

Bu çalışmaların dışında Tahir Nejat Gencan (Gencan 1979: 155), M. Kaya Bilgegil (Bilgegil 1984: 175), Tufan Demir (Demir 2006: 110) isimin hâllerini *yalın, -i, -e, -de, -den* olmak üzere beşe ayırır.

Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleri üzerine yapılmış Bütün bu çalışmalar incelendiğinde ismin hâllerini karşılayan eklerin sayısı konusunda farklı değerlendirmeler yapıldığı görülür. Söz konusu çalışmalarda hâl eklerinin sayısı en az beş, en çok yirmi olarak gösterilmiştir *Yalın hâl, belirtme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli* ve *çıkma hâli ekleri*, ismin hâlleri olarak gösterilen ortak yapılarıdır.

Çalışmamızın konusu olan *sınırlama hâli* ise incelenen eserler arasında sadece Kaşgarlı (1992: 87), Alyılmaz (1994: 80-81), Öztürk (1994: 53; Öztürk 2007: 291-354), Biray (1999: 245-246), Coşkun (2000/1: 79), Mert (2002: 181-186), Yazıcı Ersoy (2007: 355-428), Uygur (2007: 543-622), Öner (2007: 679-748), Yüksel (2007: 811-882), Tavkul (2007: 883-938) ve Karaağaç (2009: 81-82)'in çalışmalarında hâl kategorisi bünyesinde değerlendirilmiştir.

2. Sınırlama Hâli

Türk Dil Kurumunun *Büyük Türkçe Sözlük*'ünde “Bazı dillerde, fiille anlatılan eylemin yayılış sınırını göstermek üzere ismin girdiği çekim hâli” şeklinde tanımlanan (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>) sınırlama hâli, diğer bazı gramer çalışmalarında aşağıdaki şekillerde açıklanmıştır:

“*Bir işin, hareketin, sınırını, hududunu bildiren hâldir.*” (Alyılmaz 1994: 80).

“*Filinin yapısını çeşitli bakımlardan sınırlamak için ismin aldığı hâldir.*” (Öztürk 1994: 53).

“*Sınırlama hâlindeki isim, fiilin hareketini 'yer', 'zaman' ve 'cereyan ediş tarzı' bakımından sınırlandırmaktadır.*” (Biray 1999: 245).

“*Bir işin, hareketin, konunun başlangıç veya bitiş sınırını belirtir.*” (Mert 2002: 181).

“*Failin hareketinin başka bir ismin varlık sınırına kadar gerçekleştiğini, hareketin uzaydaki mesafesini belirtir.*” (Öner 2003: 147-157).

“*İsmlere yönelme ekinden sonra gelerek mekânda ve zamanda sınırlama gösteren ektir.*” (Korkmaz 2007/2: 191).

“*Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gerçekleşmesinin sınırlı oluşunu göstermek için, sınırın adı olan söz, sınırlama çekimine sokulur.*” (Karaağaç 2009: 81)

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak fiilin gösterdiği işi, hareketi, yer ve zaman bakımından sınırlandıran isimlerin içinde bulunduğu hâl olarak tanımlayabileceğimiz sınırlama hâli, Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Türk lehçelerinde +GAÇA eki ve *ek+edat* yapısıyla karşılanır. Türkiye Türkçesinde +A *kadar*, +A *dek*, +A *değin*, +DAn *öte*, +DAn *beri* dil birlikleri ile fiillere yer ve zaman açısından sınırlandırma anlamı yükleyen sınırlama hâlinin Tarihî Türk lehçelerindeki durumu aşağıda açıklanmıştır:

Eski Türkçe:

Cengiz Alyılmaz, sınırlandırma hâlini ifade etmek için +*nġArU*, +*rA*, *nġA*, +*KA* eklerinden ve *nġA tegi*, +*KA tegi* ek+edat birleşimlerinden istifade edildiğini belirtir: *kün togsık+ka* “gün doğusuna, gün doğusuna **kadar**”, *kün batsıkı+nġa* “gün batısına, gün batısına **kadar**”, *tarduş şad+ra* “Tarduş şadına **kadar**”, *kün ortusu+nġuru* “gün ortasına, gün ortasına **kadar**”, *şantuġ yazı+ka tegi* “Şantung ovasına **kadar**”, *yir bayırku yiri+nġe tegi* “Yir Bayırku yerine **kadar**” (Alyılmaz 1994: 80-81).

Zeynep Korkmaz, Köktürk, Karahanlı, Harezmi Türkçelerinin mevcut metinlerinde +*ça* ekinin sınırlama görevinin işlek olmadığını, yazıtlarda ancak *ben Bilge Tonyuquq altun yışğaça keltimiz* (ETY 112B, 37) cümlesindeki gibi birkaç örnek bulunduğunu belirtir (Korkmaz 1995: 12-84).

Volkan Coşkun, Eski Türkçede +*geçe* eki yerine yönelme hâli eki *teg*, *tegi* edatlarının kullanıldığını belirtir: *Bu Tabğaça yırya teg oguz ara yeti eren yağı bolmuş*. “Bu Çin’de kuzeye **doğru** Oğuzlar arasında yedi er düşman olmuş.” (ETY 128, 5). *Birgerü tokuz ersinke tegi süledim*. “Güneyde Dokuz Ersine **kadar** sefer ettim.” (ETY, KT, I C 3), *Katıġğa tegi kalmaduk, bükiġge tegi kodmadık...* “Kıyısına, bucağına **kadar** hiçbir yer kalmamış.” (BTK, Ir., 9) (Coşkun 2000/2: 429-438).

Karahanlı Türkçesi:

Karahanlı Türkçesinde +*geçe* eki yerine yönelme durumu eki + *tegi*, *tegi*, *tegin* edatları kullanılmıştır. *İdi edgü tuttuġ bu ödke tegi*. “Bu zamana **kadar** sen bana çok lutuf ve ihsanda bulundun.” (KB 1259). *Başıġğa tegi baġna sadım neçe* “Sonuna **kadar** kaç basamak olduğunu saydım.” (KB 6034). *Kırk yılğa tegin bay çıġay tüzlinir* “Kırk yıla **değin**

zengin yoksul bir olur.” (DLT I, 349-13). *Küniniñg küline tegü* yağı “Kumanın küline **kadar** düşman” (DLT III, 237-10) (Coşkun 2000/2: 429-438).

Harezmi Türkçesi:

Harezmi Türkçesinde sınırlama fonksiyonu yönelme hâli eki + *tegi*, *tigi*, *tegrü*, *deginçe* edatları ile karşılanır: *Kıyametğa tegi meşru kıldım* (Rb. 140v-18); *Atlığ yirge tegi yalğuz atlığ bargay* (NF, 10-9); *Uş ançağa tigi kim yir bozulsa* (K. 201); *tiziñge tegrü* “dizine **kadar**” (ME, 91-2); *Kırk küñge deginçe* (Ost. Gr. 184) (Coşkun 2000/2: 429-438).

Kıpçak Türkçesi:

Bu dönemde de yönelme hâli eki + *tegrü*, *tigrü*, *tigri*, *degri*, *deyri*, *degin*, *dakin*, *deginçe*, *dakinça* yapısı +*geçe* sınırlama ekinin yerine kullanılır: *Ançağa tegrü kim...* (Kit. N, 42-2); *Yimekten buruñğa tigrü tolusen* (GT, 123-10); *Ol vaqtka tigri kim...* (GT, 134-12); *Uşbu küne degin atarlar* (Kit. N, 21-5); *Mekkeke dañan yoridum* (Kıp. Gr. 142); *Evden mindüm kal'ağa deginçe* (Kıp. Gr. 142); *Balıñnu yidüm başıñğa dañança* (Kıp. Gr. 142) (Coşkun 2000/2: 429-438).

Sınırlama hâlinin Çağatay Türkçesindeki kullanımına geçmeden önce bu hâlin Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde gelişen Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerindeki kullanımına bakıldığında; A Von Gabain'in +*GACA* ekini ve *ķadar* edatını sınırlama fonksiyonunu üstlenen yapılar olarak gösterdiği görülür. +*GA* ekini yönelme hâli eki ve *CA* ekini de eşitlik eki olarak nitelendiren Gabain, bu ek için *mart aygäçä* “mart ayına kadar”, *üyingäçä* “evime kadar” gibi örnekler verirken (Gabain 1945: 65); *ķadar* edatı için *Buharaķa ķadar* “Buhara'ya kadar”, *küzge ķadar* “sonbahara kadar” örneklerini verir (Gabain 1945: 66).

Yeni Uygur Türkçesinde sınırlama hâli için +*ķiçe*, +*kiçe*, +*giçe*, +*giçe* ekleri kullanılır: *işkiçe*, *balamģiçe*, *küçkiçe* vb. (Öztürk 1994: 53).

Ayrıca Çağdaş Türk Lehçelerinde sınırlama hâli için *dek*, *dek*, *değın* (> *deyin*, *deyim*, *teyin*, *teki~dakın*), *cuvuk*, *çeyin* (>*şeyin*), *çakı*, *çaklı*, *tiklé*, *kadar* (>*geder*), *kimi*, *öte*, *beri* edatlarının kullanıldığını ifade eden Günay Karaağaç Yeni Uygur Türkçesinde bu hâlin *tige/tege*, *çaglık*, *keder* edatları ile de karşılandığını belirtir (Karaağaç 2009: 81-82).

Tarihî Türk Lehçeleri	
Köktürk/Uygur Türkçesi	+ <i>nġArU</i> , + <i>rA</i> , <i>nġA</i> , + <i>KA</i> ; <i>nġA tegi</i> , + <i>KA tegi</i>
Karahanlı Türkçesi	<i>yönelme durumu + tegi, tegü, tegin</i>
Harezmi Türkçesi	<i>yönelme durumu + tegi, tigi, tegriü, deginçe</i>
Kıpçak Türkçesi	<i>yönelme durumu + tegriü, tigrü, tigrü, degri, deyri, degin, dakın, deginçe, dakınça,</i>
Çağatay Türkçesi	+ <i>ğaçā</i> , + <i>geçe</i> , + <i>kaçā</i> , + <i>keçe</i> ; <i>yönelme durumu + degin, deginçe, degünçe, tegi, degriü, tegriü, tigrü, tegüre</i>
Türkiye Türkçesi	+ <i>A deġin</i> , + <i>A dek</i> , + <i>A kadar</i> , + <i>DAn öte</i> , + <i>DAn beri</i>
Özbek Türkçesi	+ <i>geçe</i> , + <i>keçe</i> , + <i>kaçā</i> ; <i>kader, çağli</i>
Yeni Uygur Türkçesi	+ <i>giçe</i> , + <i>ğeçe</i> , + <i>kiçe</i> , + <i>kiçe</i> , <i>tige/tege, çağlik, keder</i>

2.1. Çağatay Türkçesinde Sınırlama Hâli

Kitabelerde, Uygur yazmalarında, Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak dönemi eserlerinde edatlarla karşılanan sınırlama fonksiyonu, ilk olarak Çağatay Türkçesi döneminde +*geçe* eki ile karşılanmaya başlar (Coşkun 2000/2: 429-438).

Janos Eckmann, eşitlik ekinin yönelme hâlinden sonra getirilmesiyle oluşan +*GAÇA* ekinin, bir hareketin vesile olduğu sonuç veya hedefe işaret ettiği için sınırlama fonksiyonunda kullanıldığını ifade eder: *yarım küngeçe* “yarım güne **kadar**” (İsk. 209B:19), *otuz yaşka yakınğaçā nazm etmeydür érdi*. “Otuz yaşlarına **kadar** şiir yazmamış idi.” (Mec. 60B:3), *kıyāmetğaçā* “kıyamete **kadar**” (Mec. 36:2), *yol yürüüp kēçe şubh çağığaçā yéttiler*. “Gece yol yürüyüp sabaha doğru şehrin kıyısına **kadar** ulaştılar.” (SS 139:387) (Eckmann 2003: 77).

Zeynep Korkmaz, Çağatay Türkçesi ile ilgili gramer kitapları ve lûgatlerin eşitlik ekinin sınırlama görevini *intihâ* “gösteren” anlamdaki kullanılışı şeklinde verdiklerini; ekin bu görevi ile zaman ve yer gösteren kelimelerde sık sık kullanıldığını belirtir: *āmīsidin dānişmendığaçā hiç kayıstürk tili bile tekellüm kıla almaslar*. (ML 169/12) (Korkmaz 1995: 12-84).

Anadolu ağızlarında, Çağdaş Türk Lehçelerinde, özellikle Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde kullanılmakta olan +*GAÇA* eki Çağatay Türkçesi eserlerinde de yaygın olarak görülür. Ancak bu dönemle ilgili yapılmış gramer çalışmalarında ek, bağımsız bir hâl eki olarak alınmaz, +*ÇA* ekinin yönelme durumu ekinin kullanılmasıyla zamanda ve mekânda sınırlama ifade eden fonksiyonu olarak gösterilir.

Bu çalışmada +GAÇA eki *sınırlama eki* olarak gösterilip bu eki almış olan isimlerin içinde bulunduğu hâl de *sınırlama hâli* olarak değerlendirilmiştir.

Çağatay Türkçesinde +geçe, +kaça, +keçe ekleri ile yapılan sınırlama hâli aynı zamanda *yönelme hâli* + *degin, deginçe, degünçe, tegi, degriü, tegriü, tigrü, tegüre* yapısı ve *çağlığ/çağlık* edatı ile de yapılır. Bu sebeple çalışmamızda sınırlama hâli, *Ek ile Yapılan Sınırlama Hâli* ve *Edatlarla Yapılan Sınırlama Hâli* olarak iki ayrı grupta değerlendirilmiştir.

2.1.1. Ek İle Yapılan Sınırlama Hâli

2.1.1.1. Sınırlama Hâli Ekinin Fonetik Özellikleri

2.1.1.1.1. Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

+ğaçā, +geçe

Her kimerse zāhidlik kılsa ‘ilmsiz ‘ömriniñg āhiriğaçā dīvāne bolğay. “Kim ilimsiz zahitlik yaparsa ömrünün sonuna **kadar** divane olacak.” (ÇFK 24b/1)

Çikti çünkim allıñga bar u yaqın cāniğaçā (NŞ 556/7)

Ammā Sart ulusınıñg erzālidin eşrāfiğaçā ‘āmīsidin dānişmendiğaçā hiç kıysı Türk tili bile tekellüm kıla almaslar. “Ama Sart halkının en aşağısından en ileri gelenine, ümmîsinden bilginine **kadar** hiçbiri Türk dili ile konuşamaz.” (ML 169/12)

Üç katlağaçā bu hāl iridi. “Üç sefere **kadar** bu durumdaydı.” (NMSF 23/17)

2.1.1.1.2. Tonlu Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra

+ğaçā, +geçe (*nadiren +kaça*)

Tanğdın akşamğaçā nāz uykusı içre ol köz. “O göz, tan vaktinden akşama **kadar** naz uykusu içindedir.” (NŞ 620/4)

Şabāhdın tüş vaqtiçe ve pīşindin akşamkaça oturup ança işkalurlar. “Sabahtan akşama **kadar** oturup öylece iş yaparlar.” (MÜNŞ-AŞN IV 93)

Ve altı yılğaçā anıñg hıdmetide bu nev’ bolur irdim. “Ve altı yıla **kadar** onun hizmetinde bu şekilde oldum.” (NMSF 238/449)

Bil Nevāyī kim tefāvütdür kıyaştın ayğaçā “Nevāyi şunu bil ki güneşten aya kadar birbirinden h-farklıdır.” (NŞ 246/9)

Barsaṅg Bağdādğaçā turnam/Seni izler-men izler-men “Turnam, Bağdat'a **kadar** varsan da seni izlerim.” (BOD 82a/9)

Bir yılğaçā kişi birlen sözleşmedi “Bir yıl **kadar** kimseyle konuşmadı.” (ŞT 186/17)

Bizgeçe mihr ü vefā āyīni bolmaydur naşīb “Bize **kadar** sevgi ve vefa ayini nasip olmayacaktır.” (YED 196/2)

Hilāfet bolğay otuz yılğaçā tüz “Hilafet otuz yıla kadar doğru olacak.” (ŞASA 38/220)

Anğa taṅğaçā beyle evkāt idi “Onlar tan vaktine kadar zamanlarını böyle geçirdiler.” (Sİ 135/1315)

Bol atnu tahtı üstidin tārīkistānğaçā mindim. “Tarikistan'a **kadar** bu tahtın üstünde bu ata bindim.” (ŞMM 214/20)

Tüngeçe urmağ idi kögsige taş “Geceye **kadar** göğsüne taş vurmak idi.” (LT 221/CLX -2835)

Tün yarımğaçā ikimizge bu fen irdi “Gece yarısına **kadar** oyun vardı.” (FK 634/4)

Ol yergeçe ékkisige pür-ḥız “O yere **kadar** ikisine coşku dolu...” (LM 47/IV-202)

Ol zamānğaçā kim yılduzlar āsmānda köp bolğay. “O zamana kadar yıldızlar gökyüzünde çok olacak.” (ÇFK 16b/21)

2.1.1.1.3. Tonsuz Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

+kaça, +keçe

Kim baştın ayakkaça ḥaṭā-mén “Baştan ayağa **kadar** hatalıyım.” (LM 36/II-88)

Kıyāmetkaça ‘afv u bahşış durur “Kıyamete **kadar** af ve bahşıştır.” (Sİ 54/114 II)

Yirdin olup kökkeçe bir kām anğa “Yerden göğe **kadar** ona bir istektir.” (HE-AŞN III 26/7)

Andın bu tārīhkaça yigirmi biş yıldur kim ol devletka müşerrefdür.
“O zamandan bu tarihe **kadar** yirmi beş yıldır ki o devletle şereflenmiştir.” (MN I 320/T140)

2.1.1.1.4. Ekin Ünlü Uyumları Karşısındaki Durumu

2.1.1.1.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Sınırlama hâli eki kalınlık-incelik uyumuna uymakla birlikte, uyumun görülmediği örneklerle de rastlanabilmektedir.

Uyumun görüldüğü örnekler:

Taṅḡdın aqşamḡaça nāz uyqusı içre ol köz “O göz, tan vaktinden akşama **kadar** naz uykusu içindedir.” (NŞ 620/4)

Kim baştın ayaḡkaça haṭā-mén “Baştan ayağa **kadar** hatalıyım.” (LM 36/II-88)

Barsaṅḡ Baḡdādḡaça turnam/Seni izler-men izler-men “Turnam, Bağdat'a **kadar** varsan da seni izlerim.” (BOD 82a/9)

Bizgeçe mihr ü vefā āyini bolmaydur naşīb “Bize **kadar** sevgi ve vefa ayini nasip olmayacaktır.” (YED 196/2)

Yirdin olup kökkeçe bir kām aṅḡa “Yerden göğe **kadar** ona istek duyup...” (HE-AŞN III 26/7)

Tüngeçe urmaḡ idi kögsige taş “Geceye **kadar** göğsüne taş vurmak idi.” (LT 221/CLX-2835)

Uyumun görülmediği örnekler

Her kimerse zāhidlık ḡılsa ‘ilmsiz ‘ömriniṅ āhiriḡaça dīvāne bolḡay. “Kim ilimsiz zahitlik yaparsa ömrünün sonuna **kadar** divane olacak.” (ÇFK 24b/1)

Ammā Sart ulusınıṅ erzālidin eṣrāfiḡaça ‘āmīsidin dānişmendīḡaça hiç ḡaysı Türk tili bile tekellüm ḡıla almaslar. “Ama Sart halkının en aşağısından en ileri gelenine, ümmîsinden bilginine **kadar** hiçbirini Türk dili ile konuşamaz.” (ML 169/12)

Ḳıyāmetkaça ‘afv u bahşiş durur “Kıyamete **kadar** af ve bahşıştır.” (Sİ 54/114 II)

2.1.1.1.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Çağatay Türkçesinde sınırlama hâli eki düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar.

Taṅdın akşamğaça nāz uykusu içre ol köz “O göz, tan vaktinden akşama **kadar** naz uykusu içindedir.” (NŞ 620/4)

Kim baştın ayakkaça haḫā-mén “Baştan ayağa **kadar** hatalıyım.” (LM 36/II-88)

Bir yılğaça kişi birlen sözleşmedi. “Bir yıl **kadar** kimseyle konuşmadı.” (ŞT 186/17)

Ol yérgeçe ékkisige pür-hız “O yere **kadar** ikisine coşku dolu...” (LM 47/IV-202)

Ol zamānğaça kim yulduzlar āsmānda köp bolğay. “O zamana kadar yıldızlar gökyüzünde çok olacak.” (ÇFK 16b/21)

2.1.1.2. Sınırlama Hâli Ekinin Kullanılmış Özellikleri

2.1.1.2.1. İsimlerde

2.1.1.2.1.1. Kök ve Tabanlarda

Taṅdın akşamğaça nāz uykusu içre ol köz “O göz, tan vaktinden akşama **kadar** naz uykusu içindedir.” (NŞ 620/4)

Kim baştın ayakkaça haḫā-mén “Baştan ayağa **kadar** hatalıyım.” (LM 36/II-88)

Barsaṅg Baḡdādğaça turnam/Seni izler-men izler-men “Turnam, Bağdat'a **kadar** varsan da seni izlerim.” (BOD 82a/9)

Bir yılğaça kişi birlen sözleşmedi. “Bir yıl **kadar** kimseyle konuşmadı.” (ŞT 186/17)

Yirdin olup kökkeçe bir kām aṅğa “Yerden göğe kadar ona istek duyup...” (HE-AŞN III 26/7)

Tün yarımğaça bu nev' idi “Gece yarısına **kadar** bu şekildeydi.” (BD 108/7)

2.1.1.2.1.2. İyelik Eki Almış Kelimelerde

Her kimerse zāhidlık kılsa 'ilmsiz 'ömriniṅ āhiriğaça dīvāne bolğay. “Kim ilimsiz zahitlik yaparsa ömrünün sonuna **kadar** divane olacak.” (ÇFK 24b/1)

Ammā Sart ulusınıḡ erzālidin eṣrāfiḡaça ‘āmīsīdin dāniṣmendiḡaça hiç kıysı Türk tili bile tekellüm kıla almaslar. “Ama Sart halkının en aṣaḡısından en ileri gelenine, ümmīsinden bilginine **kadar** hiçbiri Türk dili ile konuşamaz.” (ML 169/12)

2.1.1.2.2. Zamirlerde

Anḡaça oḡlıḡa hem-rāh bolḡay “Oraya kadar oḡluna yol arkadaşı olacak.” (FŞ 195/64)

Bizgeçe mihr ü vefā āyīni bolmaydur naṣīb “Bize kadar sevgi ve vefa ayini nasip olmayacaktır.” (YED 196/2)

2.1.1.3. Sınırlama Hâli Ekinin Söz Dizimindeki İşlevleri

2.1.1.3.1. Zamanda Sınırlama İşlevi

+geçe, +kaça, +keçe ekleri isimlerin sonuna gelerek onların anlamlarını zaman bakımından sınırlar.

Her kimerse zāhidlık kılsa ‘ilmsiz ‘ömriniḡ āḡiriḡaça dīvāne bolḡay. “Kim ilimsiz zahitlik yaparsa ömrünün sonuna **kadar** divane olacak.” (ÇFK 24b/1)

Tanḡdın aḡşamḡaça nāz uyḡusı içre ol köz “O göz, tan vaktinden akşama **kadar** naz uykusu içindedir.” (NŞ 620/4)

Ve altı yılḡaça anıḡ ḡıdmetide bu nev’ bolur irdim. “Ve altı yıla **kadar** onun hizmetinde bu şekilde oldum.” (NMSŞF 238/449)

Andın bu tārīḡkaça yigirmi biş yıldur kim ol devletka müşerrefdür. “O zamandan bu tarihe **kadar** yirmi beş yıldır ki o devletle şereflenmiştir.” (MN I 320/T140)

Tün yarımḡaça bu nev’ idi “Gece yarısına kadar bu şekildeydi.” (BD 108/7)

Bir yılḡaça kıṣi birlen sözleşmedi. “Bir yıl **kadar** kimseyle konuşmadı.” (ŞT 186/17)

Ol zamānḡaça kim yılduzlar āsmānda köp bolḡay. “O zamana **kadar** yıldızlar gökyüzünde çok olacak.” (ÇFK 16b/21)

2.1.1.3.2. Mekânda Sınırlama İşlevi

+ḡaça +geçe, +kaça, +keçe ekleri isimlerin sonuna gelerek onların anlamlarını mekân bakımından sınırlar.

Kim baştın ayakkaça haḫā-mén “Baştan ayağa kadar hatalıyım.”
(LM 36/II-88)

Bil Nevāyī kim tefāvütdür kıyaştın ayğāça “Nevâyi şunu bil ki güneşten aya kadar birbirinden farklıdır.” (NŞ 246/9)

Barsanġ Bağdādġāça turnam/Seni izler-men izler-men “Turnam, Bağdat'a kadar varsan da senin arkandan gelirim.” (BOD 82a/9)

Yirdin olup kökkeçe bir kām anġa “Yerden göğe kadar ona istek duyup...” (HE-AŞN III 26/7)

2.1.2. Çekim Edatları ile Yapılan Sınırlama Hâli

2.1.2.1. Edatlarını Kullanılmış Özellikleri ve İşlevleri

Çağatay dönemi eserlerinde *degin*, *deginçe*, *degünçe*, *tegi*, *degrü*, *tegrü*, *tigrü*, *teğüre* ve *çaġlıġ/çaġlık* edatları, +*ğāça*, +*geçe*, +*kaça*, +*keçe* eklerinin fonksiyonunu üstlenir. Bu edatlar, yönelme hâlinde bulunan isimlerin sonuna gelerek onları zaman ve mekân bakımından sınırlandırır.

2.1.2.1.1. Zamanda Sınırlama İşlevi

Bu kün akşamġa tigrü min ki körmey-min kıyaştımnı “Bu gün akşama doğru güneşimi görmem.” (FK 629/1)

Oġdın könglünġ kaçanġa tigrü zaġm olġay dimeġġ “Ne zamana doğru (kadar) gönlünün okundan sıkıntı çekecek, demeyin.” (NŞ 191/7)

Niçege tigrü tizgünür-sin uşbu bāġ u bustāna “Bu bağ ve bahçeye ne zamana kadar (ne zaman) dönersin?” (ŞHD 191/3)

Seherġa tigrü şubġı hecr dik sarġarġu diktür-min “Seher vaktine kadar ayrılık sabahı gibi sararmıştır.” (FK 518/6)

N'iyleyin kim şubġa tigrü tirig kıymadı tün “Gece sabaha doğru canlı bırakmadı, ne yapayım.” (FK 519/5)

Tanġġa tigrü za'flık cismim bilen dik tolġanur “Tan vaktine kadar zayıf bedenim ile dolanır.” (NŞ 139/1)

Ay yüzünġnünġ ġasretinde her kiçe tanġġa digin /Közleriminġ
yaşydın yir üzre āġter saçılır “Ay yüzünün hasretinde her gece tan vaktine kadar gözyaşlarımdan yere inciler saçılır.” (GD-ÇT 19/3)

Tanğğa tēgi “tan vaktine **kadar**” (MSD 3b/10)

2.1.2.1.2. Mekânda Sınırlama İşlevi

Seherdin anğa tigrü kim istivā “Seherden ona **kadar** her şey eşit.” (Sİ 136/1328)

Ki Hâk başıngdın ayağıng tigrü kıldı zarîf “Allah başından ayağına **kadar** zarif kıldı.” (NŞ 306/5)

Pādşāhdın gedāga digince ihinğ mühr ve tanuğluğı bile mükemmel bolup turur. “Padişahdan gedayı **kadar** mühür ve tanıklığı ile mükemmel olmuştur..” (V-AŞN IV 33)

Amma Türkninğ uluğdın kiçikige diginçe ve nökerdin bigige diginçe Sart tilidin behre-menddürler “Fakat Türkler, büyükten küçüğüe, hizmetçiden beyine **kadar** Sart dilinden nasiplerini almışlardır.” (ML 169/9)

Ey Nevāyî kökge tigrü dūd-ı āhımdın şikenç “Ey Nevâyi, ahımın dumanı göğe **kadar** ulaşır.” (NŞ 191/9)

Kaşları yasın kulağka tēgüre tartar közi “(Onun) gözü, kaşlarının yayını kulağa **kadar** çeker” (LD 68/5)

Ki meydān başıga digin yitküriip “Meydan başına **kadar** ulaştırıp...” (Sİ 195/2210)

Tapıpdur on yığaç çağlık mesāfet “On ağaç **kadar** mesafe bulmuştur.” (FŞ 286/88)

Açuk yarım yığaç çağlık arası “Arası yarım ağaç **kadar** açık (tır).” (FŞ 215/10)

3. Sonuç

Filinin gösterdiği işi, hareketi yer ve zaman bakımından sınırlandıran isimlerin içinde bulunduğu hâl, sınırlama hâlidir. Kitabelerde, Uygur yazmalarında, Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak dönemi eserlerinde edatlarla karşılanan sınırlama işlevi, ilk olarak Çağatay Türkçesi döneminde +ğaç, +geçe kaç, +keçe eki ile karşılanır.

Anadolu ağızlarında ve Çağdaş Türk Lehçelerinde, özellikle de Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde kullanılmakta olan +ğaç, +geçe, kaç, +keçe eki Çağatay Türkçesi eserlerinde de yaygın olarak

görülmele birlikte bu dönemle ilgili yapılmış gramer çalışmalarında bağımsız bir hâl eki olarak alınmaz, +ÇA ekinin yönelme hâli ekinin sonra kullanılmasıyla zamanda ve mekânda sınırlama ifade eden fonksiyonu olarak gösterilir. Ancak bu çalışmada, +ğaça, +geçe, +kaça, +keçe eki *sınırlama eki* olarak gösterilip bu eki almış isimlerin içinde bulunduğu hâl de *sınırlama hâli* olarak alınmıştır.

Çağatay Türkçesinde sınırlama hâli +ğaça, +geçe, +kaça, +keçe ekinin yanı sıra yönelme hâlinde bulunan isimlere *degin, deginçe, degünçe, tegi, degrü, tegrü, tigrü, tegüre* ve *çağlıg/çağlık* edatlarının getirilmesi ile de yapılır.

Yönelme ve eşitlik ekinin birleşmesiyle oluşan sınırlama eki, ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra +ğaça/+geçe, tonsuz ünsüzlerden sonra +kaça/+keçe şekliyle gelerek ünlü ve ünsüz uyumlarına uygun olarak kullanılır. Çağatay Türkçesinde isim ve zamirlerden sonra gelerek zamanda ve mekânda sınırlama işlevi gören bu ekin fonksiyonu aynı zamanda *yönelme hâli + degin, deginçe, degünçe, tegi, degrü, tegrü, tigrü, tegüre* yapısı ve *çağlıg/çağlık* edatı ile de yapılabilir. Fiillere yer ve zaman açısından sınırlandırma anlamı yükleyen sınırlama hâli, bugün Türkiye Türkçesinde +A *kadar, +A dek, +A değin, +DAn öte, +DAn beri* dil birlikleri ile karşılanır.

KAYNAKÇA

- ABDURAHMANOV, G. A.- ŞAABDURAHMANOV, Ş. Ş. vd (1975), *Özbek Tili Grammatikası I Tom Morfologiya*, Özbekistan SSR Fan Neşriyatı, Taşkent.
- ABDURAHMANOV, H.- RAFİYEV A. vd (1992), *Özbek Tilining Ameliy Grammatikası*, Okıtuvcı Neşriyat, Taşkent.
- ABDURAHMANOV, N.- RÜSTEMOV, A. (1982), *Kadimgi Türkiy Til*, Okıtuvcı Neşriyat, Taşkent.
- ADALI, Oya (2004), *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- ALYILMAZ Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- ALPAY TEKİN, Gönül (1994), *Alî Şîr Nevaî, Ferhâd ü Şîrîn*, TDK Yayınları, Ankara.
- ARSLAN-Erol, Hülya (2008), *Bozoğlan Destanı/İnceleme-Metin-Dizin*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.

- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema (1996), *'Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-Luğateyn, İki Dilin Muhakemesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1984), *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- BİRAY, Himmet (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK Yayınları, Ankara.
- BURAN, Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2001), *Türk Dili Tarihi 1, 2*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- CANPOLAT, Mustafa (1995), *Alî Şîr Nevâyî, Lisânü't- Tayr*, TDK Yayınları, Ankara.
- COŞKUN, Volkan (2000/1), *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- COŞKUN, Volkan (2000/2), "Tarihî Türk Lehçeleri ve Özbek Türkçesinde Zaman ve Mekânda Sınırlama Görevi Üstlenen Yapılar", *TDAY-Belleten 1997*, s. 429-438.
- ÇELİK, Ülkü (1996), *Alî-Şîr Nevâyî Leylîvü Mecnûn*, TDK Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Tufan. (2006), *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay Kitabevi, Ankara.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul. (2000),
- DENY, Jean (2000), *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)* (çev. Oytun Şahin), TDK Yayınları, Ankara.
- ECKMANN, Janos (1960), "Gedai Divanı'ndan Parçalar", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, X*, İstanbul, s. 65-100.
- ECKMANN, Janos (2003), *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç), Akçağ Yayınevi, Ankara.
- EKER, Süer (2009), *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (1996), *Alî-Şîr Nevâyî Nesâyimü'l-Maḥabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve I Metin*, TDK Yay., Ankara.
- ERASLAN, Kemal (1999), *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (2001), *Âlî Şîr Nevâyî, Mecalisü'n-Nefâyis I, II*, TDK Yayınları, Ankara.
- ERBAY, Fatih (2003), *Muhammed bin Ahmedü'z-Zahid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (inceleme-metin-sözlük)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- ERGİN, Muharrem (1990), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınevi, İstanbul.
- FİDANCI, Mahmut (1994), *Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- GABAİN, A. Von (1945), *Özbekische Grammatik*, Leipzig und Wien.
- GABAİN, A. Von (2000), *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara.

- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2004), “Türkçede 'Sıra Dışı Ekler' ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004*, TDK Yayınları, Ankara, s. 1267-1283.
- GÜNEŞ, Sezai (2003), *Türk Dili Bilgisi, Tarihî Gelişim, Ses, Ek, Kelime ve Cümle Bilgisi*, DEÜ Matbaası, İzmir.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2008), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfî Divanı-Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay, (2009), *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARAÖRS, Metin (2006), *Ali Şir Nevâyî, Nevâdirü's-Şebâb*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARASOY, Yakup (1998), *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARGI Ölmez, Zuhâl (1996), *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Simurg Yayınları, Ankara.
- KAŞGARLI, Sultan Mahmut (1992), *Modern Uygur Türkçesi Grameri*, Orkun Yayınevi, İstanbul.
- KAYA, Önal (1996), *Alî Şîr Nevâyî, Fevâidü'l- Kiber*, TDK Yayınları, Ankara.
- KOÇ, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KONONOV, A. N. (1956), *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri*, (çev. Sabit Paylı), Moskova-Leningrad.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1995), “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. 1, TDK Yayınları, Ankara, s. 12-84.
- KORKMAZ, Zeynep (2007/1), *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007/2), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORNFİLT, Jaklin (1997), *Turkish*, London and New York.
- KÖKTEKİN, Kâzım (2007), *Yusuf Emirî Dîvânı, Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1967), *Ali Şir Nevâî III. Hamse*, TDK Yayınları, Ankara.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. (1968), *Ali Şir Nevâî IV. Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler*, TDK Yayınları, Ankara.
- LÜBİMOV, Konstantin (1959), “Türkçede Kaç İsim Hâli Var?” *TD*, C. 8, S. 85-86, s. 688-690.

- MAHDÛM, Abid Nazar (1993), *%ûfi Allâhyâr ve &ebâtü'l-Âcizîn'i*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MERT, Osman (2002), *Kutadgu Bilig'de Hâl Kategorisi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- NALBANT, Mehmet Vefa (2008), *Dîvânü Luğâtî't-Türk Grameri-I İsim*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- ÖNER, Mustafa (2003), “Edatların 'Karşılaştırma' ve 'Sınırlandırma' Bağlantıları”, *TDAY-Belleten*, 1999/I-II, Ankara, s. 147-157.
- ÖNER, Mustafa (2007), “Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 679-748.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2000), Münir Erten; *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2007), “Özbek Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 291-354.
- RÜSTEMOV A. (1990), *XV-XIX. Asrlar Özbek Tili Morfologiyası*, Özbekistan SSC Fan Neşriyatı, Taşkent.
- SEV, Gülsel (2007), *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- ŞAABDURAHMANOV, Ş.-ASKAROVA, M. vd. (1980), *Hazırgi Özbek Edebiy Tili*, Okıtuvçi Neşriyat, Taşkent.
- TAVKUL, Ufuk (2007), “Karaçay-Malkar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 883-938.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, TDAD: 9, İstanbul.
- TEKİN, Şinasi (1992), “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt II, Dil-Kültür-Sanat, TKAE Yayınları, Ankara, s. 1-69.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2005), *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük*, Akçağ Yay, Ankara.
- TOKLU, Osman (2003), *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- TOPARLI, Recep, Hanifi Vural (2007), *Harezmi Türkçesi*, Öncü Basımevi, Tokat.
- TÖREN, Hatice (2001), *Alî Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderî, (İnceleme-Metin)*, TDK Yayınları, Ankara.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (2007), “Karakalpak Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 543-622.
- UZUN, Nadir Engin (2000), *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual, İstanbul.
- VURAL, Hanifi, SOLMAZ, Ali Osman vd. (2010), *Çağatay Türkçesi*, Taşhan Kitap, Tokat.
- YÜCEL, Bilâl (1995), *Bâbü'r Dîvânı*, AKM Yayınları, Ankara.

- YÜKSEL, Zühâl (2007), “Kırım-Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 811-882.
- ZEYNALOV, Ferhat (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, (Türkiye Türkçesi: Yusuf Gedikli), Cem Yayınevi, İstanbul.

KISALTMALAR

- AKM: Atatürk Kültür Merkezi
- BOD: Arslan-Erol, Hülya, *Bozoğlan Destanı/İnceleme-Metin-Dizin*, Akçağ Yay., Ankara 2008.
- BD: Yücel, Bilâl, *Bâbü'r Dîvânı*, AKM Yayınları, Ankara 1995.
- BTK: *Büyük Türk Klasikleri*, C. 1, 1985.
- ÇEK: Eckmann, Janos, *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karaağaç), Akçağ Yay., Ankara 2003.
- Çev.: Çeviren
- ÇFK: Erbay, Fatih, *Muhammed bin Ahmedü`z-Zahid`e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (inceleme-metin-sözlük)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2003.
- ETY: Orkun, H. N., *Eski Türk Yazıtları I*, TDK Yay., İstanbul 1936.
- FK: Kaya, Önal, *Alî Şîr Nevâyî, Fevâ'idü'l- Kiber*, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- FŞ: Alpay Tekin, Gönül, *Alî Şîr Nevaî, Ferhâd ü Şîrîn*, TDK Yay., Ankara 1994.
- DLT: Atalay, Besim; *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-IV*, TDK Yay., Ankara, 1943.
- GD ÇT: Vural, Hanifi, Ali Osman Solmaz; Recep Karaatlı; “*Gedâî Divanından Seçmeler*”, *Çağatay Türkçesi*, Taşhan Kitap, Tokat 2010.
- GT: Karamanhoğlu, Ali Fehmi, *Seyfi Sarayı, Gülistan Tercümesi*, Ankara 1989.
- HE-AŞN III: Levend, Agâh Sırrı, “*Hayretü'l Ebrâr*”, *Alî Şîr Nevâî III. Hamse*, TDK Yayınları, Ankara 1967.
- İsk.: Nevâî, *Sedd-i İskenderî*, (Elyazma), Ayasofya Kütüp., No. 3854, s. 195b-272a, Levend, s. 191-192.
- K: Hacıeminoğlu, Necmettin; *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul 1968.
- KB: Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig I Metin*, TDK Yay., Ankara 1991.
- Kit. N: Altunay, Aysel, *Kitabu fi Nuşşab*, Türkiyat Enstitüsü Mezuniyet Tezi, Nu.: 552.
- LD: Karaağaç, Günay, *Lutfî Divanı-Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- LM: Çelik, Ülkü, *Alî-Şîr Nevâyî Leylîvü Mecnûn*, TDK Yay., Ankara 1996.
- LT: Canpolat, Mustafa, *Alî Şîr Nevâyî, Lisânü't- Tayr*, TDK Yayınları, Ankara 1995.

- ME: Yüce, Nuri, *Mukaddimetü'l-Edeb*, TDK Yay., Ankara 1993.
- Mec.: Nevâî. Mecâlisü'n-Nefâ'is, (Elyazma) İstanbul, Üniversite Kütp. T.Y. 841, istinsah: 942/1535-36.
- ML: Barutçu Özönder, F. Sema, '*Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-Luğateyn, İki Dilin Muhakemesi*', TDK Yay., Ankara 1996.
- MN I: Eraslan, Kemâl, *Âlî Şîr Nevâyî, Mecalisü'n-Nefâ'is I, II*, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- MSD: Eraslan, Kemal, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, TDK Yay., Ankara 1999.
- MÜNŞ-AŞN: Levend, Agâh Sırrı, "*Münşeât*", *Ali Şîr Nevât IV. Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler*, TDK Yayınları, Ankara, 1968.
- NF: Nehcü'l-Ferâdis (Metin), J. Eckmann, TDK Yay., 518.
- NMŞF: Eraslan, Kemal, *Alî-şîr Nevâyî Nesâyimü'l-Maḥabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve I Metin*, TDK Yay., Ankara 1996.
- NŞ: Karaörs, Metin, *Ali Şîr Nevâyî, Nevâdirü'ş-Şebâb*, TDK Yayınları, Ankara 2006.
- Ost. Gr.: Brockelmann, Carl, *Osttürkische Grammatik der Islamischen Literatur-Sprachen Mittelasiens*, Leiden 1954.
- Rb.: Uras, Sevinç, *Rabguzi, Kısasü'l-Enbiyâ*, (Türkiyat Enstitüsü Mezuniyet Tezi), Nu.: 463.
- Sİ: Tören, Hatice; *Alî Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderî, (İnceleme-Metin)*, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- ŞAŞA: Mahdûm, Abid Nazar, *Şîft Allâhyâr ve Sebâtü'l-Âcizîn'i*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1993.
- SS: Şamsiev, Pârsâ. *Alişer Navâiy, Hamse, Sab'ai Sayyâr*. Taşkent, 1956.
- ŞHD: Karasoy, Yakup, *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara 1998.
- ŞMM: Fidancı, Mahmut, *Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.
- ŞT: Kargı Ölmez, Zuhâl, *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Simurg Yay., Ankara 1996.
- TD: *Türk Dili*
- TDAY: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*
- TDAD: *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*
- TDK: *Türk Dil Kurumu*
- TKAE: *Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü*
- V: Levend, Agâh Sırrı, "*Vakfiyye*", *Ali Şîr Nevât IV. Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler*, TDK Yayınları, Ankara, 1968.
- Yay.: *Yayınları/Yayınevi*

YED: Köktekin, Kâzım, *Yusuf Emîrî Dîvanı, Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007.